

Теоретико-практичні аспекти формування демократичних ціннісних орієнтацій здобувачів освіти

У статті акцентується увага на важливості формування демократичних ціннісних орієнтацій як важливої складової громадянської компетентності здобувачів освіти. Розглянуто фактори та чинники, які впливають на забезпечення ефективності діяльності закладів освіти щодо формування демократичних ціннісних орієнтацій учнів.

The article emphasizes the importance of the formation of democratic value orientations as an important component of the civic competence of education seekers. Factors and factors that affect ensuring the effectiveness of the activities of educational institutions regarding the formation of democratic value orientations of students are considered

Ключові слова: демократичні цінності, громадянська компетентність, здобувачі освіти

Keywords: democratic values, civic competence, education seekers

Реформуючі процеси в освітній галузі України активізували демократичні зміни в системі загальної середньої освіти і регламентуються Законом України «Про освіту» та Концепцією нової української школи, Державним стандартом базової середньої освіти (Закон «Про освіту», 2017; Концепція «Нова українська школа», 2016; Державний стандарт базової середньої освіти, 2020) та іншими нормативними документами.

У зв'язку з цим, перед закладами загальної середньої освіти постало завдання пошуку ефективних шляхів формування громадянської компетентності та виховання демократичних цінностей школярів, які незабаром увійдуть у самостійне доросле життя й будуть розбудовувати демократичну українську державу.

Війна, яка триває в Україні у зв'язку із військовою агресією росії, загострила актуальність питання громадянського виховання та формування громадянських компетентностей, важливими структурними елементами яких є демократичні цінності сучасних школярів. Адже в умовах війни та в післявоєнний період Україна потребує та потребуватиме величезних зусиль, щоб перемогти духовно, ментально, інформаційно, а також утверджувати свою цивілізаційну перемогу завдяки високому рівню моральності, освіченості, національної свідомості українських громадян, особливо молодого покоління.

А, як зауважує Т. Неприцька, функціонування будь-якого соціуму ґрунтується саме на цінностях, характерних для того чи іншого суспільства, саме цінності лежать в основі політичної культури держави та значною мірою визначають її зовнішню та внутрішню політику, формують національну ідентичність [3; с.93].

Мета статті – розглянути теоретичні підходи до змісту, видів, факторів та чинників ціннісних орієнтацій; особливостей практичної реалізації формування демократичних ціннісних орієнтацій сучасних школярів як важливої складової громадянської компетентності здобувачів освіти.

Аналіз досліджень та публікацій на які спирається автор засвідчив посилення уваги вітчизняних науковців до вивчення проблематики шляхів та засобів розвитку громадянської компетентності школярів в цілому.

Проблемі формування громадянської компетентності особистості присвячено низку наукових праць таких дослідників: Р. Арцишевський, Т. Бакка, П. Вербицька, Т. Ладиченко, А. Нікітін, В. Оржеховський, О. Охредько, О. Пометун, С. Позняк, С. Рябов, К. Чорна та інші (становлення й розвиток громадянської освіти); М. Боришевський, Г. Гревцева, З. Возна, Л. Корінна Р. Мохнюк, О. Муляр, М. Рудь, О. Сухомлинська Т. Ладиченко, Ю. Олексін, О.

Пометун, Т. Смагіна, Т. Ремех та інші (сутність та структура громадянської компетентності, шляхи її формування в учнів).

Дослідження ціннісних орієнтацій та їх вплив на становлення індивіда та суспільні процеси вивчали як зарубіжні дослідники: Р. Дарендорф, Р. Інглхарт, М. Рокич, Ш. Шварц так і вітчизняні науковці: І. Бех, Г. Гілінський, С. Єрмолич, І. Зазюн, В. Сухомлинський, Д. Фельдштейн, В. Чудновський, Ю. Шайгородський та ін.

Однак змушені констатувати, що питання формування і розвитку демократичних цінностей в структурі громадянської компетентності школярів в умовах кардинальних соціально-економічних та військових викликів потребують подальшого більш широкого теоретичного та практичного опрацювання.

Узагальнення теоретичних джерел засвідчило, що сучасна психологічна, педагогічна та соціально-філософська література характеризується різноманітністю поглядів щодо сутності, структури та чинників формування цінностей та ціннісних орієнтацій.

Поняття „цінності”, як констатує Ю. Шаргородський, тлумачиться зазвичай як значущі для особистості предмети, явища, події тощо [5: с.66].

Цінності особистості утворюють систему її ціннісних орієнтацій, тобто сукупність найважливіших якостей внутрішньої структури особистості, що є для неї особливо значущими. Крім того, ціннісні орієнтації утворюють певну вісь свідомості і поведінки особистості та безпосередньо впливають на її розвиток. Поділяємо думку Ю. Шаргородського про те, що система ціннісних орієнтацій виступає регулятором особистісного становлення, слугує критерієм норм і правил поведінки особистості [5; с.66].

Варто зауважити, що однозначного визначення ціннісних орієнтацій не існує. Так, їх розуміють як цілі, прагнення, бажання, життєві ідеали, систему певних норм (В. Ольшанський, О. Титаренко), установки на ті чи інші цінності матеріальної або духовної культури суспільства (А. Здравомислов, В. Ядов), вияв потреби (В. Злотніков), ставлення до навколишнього середовища (В. Водзинська), детермінанти прийняття рішень (Ю. Жуков) та ін. [4; с.49].

Таке розмаїття визначень, на думку В. Овсянникової, свідчить про те, що поняття «ціннісні орієнтації» усе ще потребує конкретизації, визначення структури, видів ціннісних орієнтацій та їх місця в загальній системі ціннісно-сміслових утворень особистості [4; с.49].

У науковій літературі існує велика кількість підходів до проблеми систематизації цінностей, із яких досить складно виділити універсальний.

Щодо класифікації цінностей, І. Попова [1; с..23], узагальнює виявлені в теоретичних джерелах типології й серед них виділяє такі:

- за об'єктом засвоєння – матеріальні, матеріально-духовні;
- за метою засвоєння – альтруїстичні, егоїстичні;
- за способом впливу – стійкі, ситуативні;
- за роллю в діяльності особистості – термінальні, інструментальні;
- за змістом діяльності особистості – пізнавальні, предметно-перетворювальні (творчі, естетичні, наукові, релігійні та ін.);
- за належністю – індивідуальні (особистісні), групові, колективні, суспільні, національні, загальнолюдські тощо.

Аналіз теоретичних досліджень засвідчив, що активно в дослідженнях зарубіжних і вітчизняних психологів використовується метод класифікації цінностей, запропонований М. Рокичем. Вчений виділяє дві групи цінностей: термінальні цінності (цінності-цілі) та інструментальні цінності (цінності-засоби); по вісімнадцять цінностей у кожній системі.

Беручи за основу класифікацію цінностей, запропоновану М. Рокичем., Г. Назаренко [2], констатує, що демократичні ціннісні орієнтації базуються на цінностях демократії. І на думку означеної дослідниці, термінальними цінностями демократії є громадянин, його життя і гідність, громадянське суспільство, свобода, рівність, справедливість. На думку вченої, в умовах розвиненого громадянського суспільства ці цінності реалізуються за допомогою таких інструментальних цінностей: невтручання в особисте життя громадянина, сприяння його саморозвитку; суверенітет народу, верховенство закону, права і свободи

людини-громадянина; свобода слова, суспільний діалог, політичний плюралізм, свобода вибору, свобода самореалізації, свобода совісті; конституціоналізм, самоорганізація та самоврядування. Погоджуємось з думкою Г.А. Назаренко про те, що сучасному громадянському суспільству необхідні молоді громадяни, які усвідомлюють зазначені вище термінальні й інструментальні демократичні цінності, здатні до критичного мислення, активних дій та до самореалізації в умовах демократичних змін [2].

Для забезпечення результативності формування та розвитку демократичних цінностей школярів необхідно скоординувати зусилля науковців, освітян-управлінців, педагогічних працівників, фахівців психологічної служби системи освіти для налагодження дієвого науково-організаційного супроводу та практичної системної реалізації у закладах освіти заходів щодо розвитку громадянської компетентності здобувачів освіти, залучення їх до засвоєння вироблених людством демократичних цінностей та створення сприятливих умов для самовизначення, самореалізації та саморозвитку зростаючої особистості в контексті демократизації суспільного життя.

При цьому важливо враховувати фактори та чинники, які впливають на формування демократичних цінностей здобувачів освіти.

Для того, щоб забезпечити ефективність у діяльності закладів освіти щодо формування демократичних ціннісних орієнтацій учнів науковці акцентують увагу на необхідності врахування таких аспектів:

- формування демократичних цінностей у школі тісно пов'язане з демократичним розвитком самого навчального закладу (утвердження щоденної практики колегіального прийняття рішень, участі у діяльності органів самоврядування, розробки правил і процедур реагування у випадку дискримінації – наприклад, булінгу та мобінгу в школі);

- розвиток демократичних компетентностей та цінностей у школі буде максимально ефективним тоді, коли це стане завданням не лише окремих предметів, а усіх сфер шкільного життя, коли увесь навчально-виховний процес буде базуватися на цінностях прав людини, демократичній участі, рівності та партнерстві;

- на відміну від засвоєння знань з будь-якої навчальної дисципліни певна цінність може успішно впроваджуватися у людській свідомості лише наскрізно, через настановлення й особистий приклад педагогів;

- на ефективність в значній мірі впливає вибір педагогами форм і методів просвітницької та інших видів роботи із врахуванням індивідуальних та вікових особливостей школярів щодо формування демократичних ціннісних орієнтацій;

- забезпечення моніторингового, діагностико-аналітичного супроводу означеного напрямку роботи закладу освіти.

Є потреба наголосити на важливості вибору педагогом оптимальних форм і методів формування демократичних ціннісних орієнтацій, які мають бути зорієнтовані на формування всіх трьох основних структурних компонентів цінностей:

- когнітивного, який реалізується через освоєння знань про цінності, норми поведінки, усвідомлення необхідності певної поведінки у відповідності до цінностей;

- емоційного, який передбачає переживання індивідом свого ставлення до даних цінностей і визначає особистісний зміст цього відношення;

- поведінкового, який базується на результатах взаємодії перших двох компонентів; оскільки завдяки когнітивно-емоційному пізнанню дійсності і її ціннісному переживанню суб'єктом, формується готовність діяти, здійснювати задумане відповідно до сформованих цінностей.

Найбільш відповідними до означених вимог є інтерактивні вправи, мозкові штурми, дебати, дискусії, коучингові, рефлексивні вправи. Тому, що вони активно формують поведінкову складову ціннісних орієнтацій, спрямовують учнів на вибір позиції та її обґрунтування, стимулюють активне висловлювання, обмін думками, захист власної думки.

Отже, формування демократичних ціннісних орієнтацій здобувачів освіти як значущої складової громадянської компетентності – це одне із важливих завдань закладів освіти в

умовах сучасних викликів і його реалізація потребує подальшого наукового та практичного пошуку ефективних форм, методів, технік та технологій його забезпечення.

Список використаних джерел та літератури

1. Ганчева В., Лященко Т. Особливості формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді <http://www.journal.org.ua/index.php/ntn/article/view/201>
2. Герус О. Демократичні ціннісні орієнтації сучасних підлітків <http://mij-kraj.com.ua/problemi-natsionalnogo-vihovannya-ta-gendernoji-politiki/demokratychni-tsinnisni-orientatsii-suchasnykh-pidlitkiv>
3. Неприцька Т. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України <https://jpl.donnu.edu.ua/index.php/pl/article/view/12636>
4. Овсяннікова В.В. Особливості становлення ціннісних орієнтацій підлітків. Педагогічні науки: теорія та практика, (1). С.48-53.
5. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. Соціальна психологія. 2009. № 4(36). С.65–73.

Подялюк Жанна,

директор

Хмельницького закладу дошкільної освіти № 10 «Веселка»

Громадянське виховання дітей дошкільного віку в умовах сьогодення

Сьогодні проблема громадянського виховання є актуальною з багатьох причин. По-перше – це рух українського суспільства до відкритого європейського простору, по-друге, громадянське виховання особистості зумовлюється необхідністю державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, суспільної справедливості. Також актуальність громадянського виховання зумовлюється водночас процесом відродження нації. Для України, яка є поліетнічною державою, громадянське виховання відіграє особливо важливу роль ще й в тому, що воно покликане сприяти формуванню соборності України, що є серцевиною української національної ідеї.

Ключові слова: громадянське виховання, діти дошкільного віку, демократичне суспільство, педагог.

Громадянське виховання – це виховання, спрямоване на формування особистості, яка відповідально ставиться до власних громадянських обов'язків, глибоко усвідомлює, що від її дій залежить як власне життя, так і доля близьких людей, народу і держави в цілому.

Кожен, хто причетний до виховання дітей, має чітко визначити для себе, яким він хоче бачити свого сьогоднішнього вихованця, які риси мають бути пріоритетними в його характері, з чим увійде він у майбутнє доросле життя.

В.О. Сухомлинський писав «Громадянське виховання – ніби найтонший різець, яким працює скульптор. Доки він лежить на столі, доки він не в руках майстра – це ще не інструмент, а лише шматок металу. Інструментом, який відтворить найтонші риси одухотвореного людського обличчя, він стане лише, коли потрапить до рук справжнього скульптора. Тож нехай торкнуться до цього шматочка металу лише мудрі руки майстра. Тримайте різець подалі від кустаря».

Демократичне суспільство неможливе без розвиненої системи громадянської освіти і виховання. Тому пріоритетним напрямом дошкільної освіти є виховання гідного громадянина своєї країни.

Основа майбутньої особистості закладається у ранньому віці. Знання та вміння набуті в дитинстві – це фундамент. Чим він міцніший, то впевненіше себе почуває людина в дорослому житті. В період дошкільного дитинства закладаються основи свідомості та самосвідомості, а також ті риси характеру, які визначатимуть особистість, цей вік має виключне значення для громадянського виховання.

До завдань громадянського виховання дошкільників належить:

- формування національної свідомості, належність до рідної землі, народу;
- виховання почуття патріотизму, відданості служінні Батьківщині;